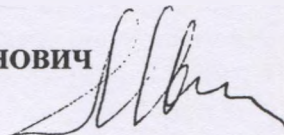

ф6т.
М71

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

МИШКОВ ЯРОСЛАВ ЄВГЕНОВИЧ

УДК 343.98

МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ХАБАРНИЦТВА

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2005

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження. В умовах реформування в Україні соціально-економічної сфери, реорганізації економічного механізму в регулюванні нових форм власності, постійної зміни законодавства досить відчутно загострилася криміногенна обстановка, виникли нові види посадових злочинів, у тому числі хабарництво, яке набуло масового й часто організованого характеру. Розмаїтість його форм, проникнення до різних сфер діяльності – економічної, фінансової, підприємницької, освіти й шоу-бізнесу потребують нових способів організації боротьби з цими злочинними проявами, опрацювання рекомендацій, спрямованих на вдосконалення їх розслідування і попередження. Сьогодні існує потреба у розробці методики розслідування хабарництва, яка передбачає не тільки визначення його криміналістичної характеристики, а й створення рекомендацій щодо планування й організації розслідування, зумовлених слідчими ситуаціями, що мають нетрадиційний характер.

У сучасній теорії криміналістики названі проблеми залишаються недостатньо розробленими, а окремі з них (оптимальні комплекси слідчих дій і тактичних операцій) становлять собою вперше надані рекомендації.

Значний внесок у дослідження теоретичних проблем методики розслідування хабарництва зробили вчені-криміналісти України та інших держав. Серед них Т. В. Авер'янова, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, В. К. Гавло, В. Г. Гончаренко, А. В. Дулов, О. Н. Колісниченко, В. С. Кузьмичов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін. Водночас слід зазначити, що в досліджуваній методиці не всі питання вирішені, а окремі аспекти ще й дотепер вивчені недостатньо.

Актуальність теми дисертації визначається необхідністю аналізу окремих елементів криміналістичної характеристики цього виду злочинів, з'ясуванням типових слідчих ситуацій, окресленням комплексу слідчих та оперативно-розшукових дій,

що забезпечують ефективність розслідування. Перелічені обставини дозволяють віднести досліджувані проблеми до актуальних.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого і є складовою частиною Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996 – 2000 роки, затвердженої наказом Президента України № 837/96 від 17 вересня 1996 р., а також Комплексної програми профілактики злочинності на 2001 – 2005 роки, затвердженої наказом Президента України № 1376/2000 від 25 грудня 2000 р.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні теоретичних засад методики розслідування хабарництва, визначенні його криміналістичної характеристики, а також плануванні й організації розслідування.

Відповідно до зазначеної мети були поставлені й вирішені такі завдання:

- 1) виявити специфіку криміналістичної характеристики хабарництва;
- 2) проаналізувати способи вчинення таких злочинів з огляду на нові його види;
- 3) визначити способи приховування хабарництва, методи документального й комп'ютерного його вивчення;
- 4) сформулювати типові слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні цих злочинів;
- 5) з'ясувати природу висунутих слідчих версій, зумовлених наявною слідчою й оперативною інформацією;
- 6) розкрити особливості планування розслідування хабарництва, його ситуаційну залежність;
- 7) окреслити характер і систему початкових слідчих та оперативно-розшукових дій, їх ефективність;
- 8) розробити тактичні операції, що застосовуються при виявленні хабарництва, як найбільш оптимальну форму здійснення розслідування.

Об'єктом наукового дослідження є діяльність, спрямована на розкриття й розслідування хабарництва, що вчиняється окремими особами й організованими групами.

Предметом дослідження виступає система методичних прийомів і способів, спрямованих на вдосконалення розслідування хабарництва.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять положення теорії пізнання й загальної теорії криміналістики. У процесі дослідження була використана система методів наукового пізнання: формально-логічний метод (класифікація елементів криміналістичної характеристики, визначення слідчих ситуацій і, відповідно, слідчих версій); історико-правовий (етапи розвитку боротьби з хабарництвом); статистичний (при узагальненні кримінальних справ, їх аналізі, а також дослідженні статистичної інформації про розслідування хабарництва, надрукованої Генеральною прокуратурою України).

Правовою базою дослідження послужили Конституція України, кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство України, нормативно-правові акти, що регламентують організацію й діяльність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування й інтерв'ювання слідчих прокуратури та МВС України, проведених за розробленою методикою (опитано 105 слідчих), дані узагальнення кримінальних справ про хабарництво за 1998 – 2004 рр., надруковані статистичні звіти МВС і Генеральної прокуратури України. У роботі над дисертацією використовувався також багаторічний досвід слідчої діяльності її автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням, у якому на базі концептуальних положень теорії криміналістики й узагальнення слідчої практики сформульовані наукові засади методики розслідування хабарництва, які можуть бути застосовані при плануванні й організації розслідування злочинів цієї категорії.

У дисертації пропонується перелік нових у теоретичному плані і важливих для практики положень, у тому числі:

- уперше розроблено криміналістичну характеристику хабарництва, показано взаємозв'язок її основних елементів, виявлено їх особливості;

- узагальнено й проаналізовано способи вчинення злочинів цієї категорії, зокрема, стосовно умов ринкової економіки;

- уперше з'ясовано способи приховування цього виду злочинів, у тому числі з використанням документальних і комп'ютерних способів;

- виявлено нові види хабарництва, що вчиняються організованими злочинними групами, які систематично займаються цією діяльністю;

- уперше сформульовано типові слідчі ситуації й відповідні їм комплекси слідчих дій, що забезпечують ефективність розслідування хабарництва;

- позначено схеми планування й організації розслідування щодо слідчих ситуацій, підкреслено їх динамічність;

- розкрито сутність і форми взаємодії слідчих та оперативно-розшукових органів при розслідуванні хабарництва;

- показано роль експертної діяльності для одержання доказової інформації, названо традиційні види експертиз, які проводяться при розслідуванні цього виду злочину;

- уперше наводяться види тактичних операцій, що визначають ефективність розслідування хабарництва.

Практичне значення отриманих результатів. Зазначені в дисертації положення, висновки і пропозиції можуть бути використані для підвищення ефективності:

- науково-дослідницької роботи – як підґрунтя для розробки методики розслідування хабарництва стосовно окремих галузей господарської й економічної діяльності;

- розслідування хабарництва, що вчиняється організованими злочинними групами;

- практичної діяльності правоохоронних органів – як рекомендації по вдосконаленню оперативно-розшукової і слідчої

діяльності, зокрема, її координації та планування;

– навчального процесу – як матеріали для підготовки підручників і навчальних посібників з курсу «Криміналістика», а також у навчальному процесі юридичних вузів України при читанні курсу «Криміналістика», спецкурсів з методики розслідування окремих видів злочинів і проведенні практичних занять.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідались на міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» (Харків, 19-20 червня 2002 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми криміналістики» (Харків, 25-26 вересня 2003 р.), семінарах слідчих та оперативних працівників в УМВС України в Харківській області, а також обговорювалися на засіданнях кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

Окремі пропозиції та матеріали дисертації знайшли своє застосування у навчальному процесі Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого під час проведення практичних занять з криміналістики.

Публікації. Основні положення й висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, опубліковані в 5-ти статтях та тезах наукових доповідей (із них 4 наукових статті надруковані у виданнях, перелік яких затверджено ВАК України).

Структура дисертації. Загальний обсяг дисертації – 179 с. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, тринадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (118 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовуються актуальність обраної теми, стан її наукової розробки, зв'язок з науковими програмами, визначаються мета й завдання дослідження, його методологічна основа, розкриваються наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх апробації.

Розділ 1. «Криміналістична характеристика хабарництва» охоплює чотири підрозділи, що стосуються елементів криміналістичної характеристики хабарництва. У підрозділі 1.1. «Способи вчинення злочину» зазначається, що хабарництво як злочин відрізняється високою латентністю, що утруднює його розкриття й розслідування, тому що в ньому беруть участь, як правило, дві особи – хабароодержувач і хабародавець, які однаково заінтересовані у приховуванні вчиненого. Тому проявами вчиненого злочину можуть бути факти й обставини, що свідчать про явну невідповідність тих чи інших проявів особи й отриманих вигод. Такі обставини завжди викликають підозри і є досить обґрунтованими.

Поряд із традиційними способами дачі хабара в сучасний реформений період способи хабарництва стали більш витонченими, зазвичай пов'язаними з діяльністю комерційних структур, банків, реєстраційних органів тощо.

Серед таких способів можуть бути названі:

– передача за заниженими цінами державної власності підприємницьким структурам безпосередньо, минаючи її продаж через аукціони;

– дозвіл на створення комерційних структур з метою передачі їм засобів підприємства;

– укладення збиткових для держави комерційних угод про здачу в оренду будинків, споруд та інших об'єктів;

– видача банківських кредитів і позичок без одержання зобов'язань по їх поверненню;

– приховання наданих кредитів у зв'язку з їх нецільовим використанням;

– сприяння у відкритті фіктивних підприємств без їх юридичного оформлення та реєстрації у відповідних органах;

– відмова від реєстрації конкурентів підприємницьких структур за надання одноразових хабарів або постійне їх надання чиновникам, які підтримують конкурента;

– дача хабара адміністративним, податковим органам за підтримку недобросовісної конкуренції з боку окремих підприємців;

– надання пільгових ліцензій для відкриття тієї чи іншої комерційної структури;

– дача хабара за фальсифікацію матеріалів документальної ревізії, аудиторської перевірки, податкових декларацій та ін.

У підрозділі 1.2. «Способи приховування злочину» детально вивчаються способи приховування хабара, які визначаються двома групами чинників. З одного боку – суб'єктивними інтересами й можливостями хабародавця, з іншого – об'єктивною обстановкою, що сприяє хабарництву або перешкоджає йому. Способи приховування багато в чому залежать від сфери діяльності особи, де факти хабарництва мають місце. Незважаючи на різноманіття структур, способи приховування хабарів досить типові. Це:

– підробка в документах або виготовлення нових про прийом на роботу, організацію нових посадових структур;

– виправлення дат, підробка підписів у документах, які фіксують відкриття приватних підприємств, та ін.;

– підготовка неправомірних управлінських рішень про надання монопольного права торгівлі нафтопродуктами або електроенергією;

– виготовлення документів на аукціонну ціну будинків і споруд, які вуюють неіснуючими недоліками останніх;

– поширення відомостей про сувору дисципліну й непідкупність окремих чиновників установи з метою створення маскувальної «ширми» та ін.

Підрозділ 1.3. «Час, обстановка, типова «слідова картина» включає аналіз названих елементів криміналістичної характеристики, відзначаючи їх взаємозв'язок і значимість у розслідуванні хабарництва. Час учинення злочину сприяє з'ясуванню можливості здійснення останнього у певний період, а також установленню причетності тієї чи іншої особи до злочинної події. З'ясування часу дачі хабара може сприяти визначенню тривалості злочинних дій, їх організації, зв'язку з іншими вчиненими злочинами. При розслідуванні хабарництва встановлення часу вчинення діяння дозволяє встановити причини

й умови, що цьому сприяють, рівень криміногенної обстановки на підприємстві або в установі.

Одним з елементів криміналістичної характеристики є місце передачі хабара, яке визначається залежно від того, який вид мав хабар – упредметнений (матеріальні цінності, гроші, антикваріат) чи неупредметнений (накази, ліцензії, дозволи тощо). Якщо в першому випадку ним може бути будь-яке місце зустрічі, то в другому, як правило, є службове приміщення.

Обстановка, у якій відбувається злочин, стосовно розслідування хабарництва має обмежений характер, що не містить істотних змін, пов'язаних з передачею хабара. Вона обирається так, щоб не порушувати звичайного ритму діяльності посадової особи.

До загальної слідової картини входить комплекс найбільш типових слідів, що відбивають характер злочину. Найтиповішими слідами, які становлять слідову картину при розслідуванні хабарництва, можуть бути: сліди речовин предмета хабара на одязі хабароодержувача, мікрочастинки, що відокремилися, нитки; сліди рук хабародавця на окремих предметах обстановки кабінету чиновника при його заяві про те, що названа особа ніколи не входила до його кабінету; сліди транспортних засобів, взуття на місцях зустрічі; окремі нотатки, записи, що свідчать про домовленість щодо хабара; телефонні переговори, отримані в результаті оперативно-розшукової діяльності, та ін.

У підрозділі 1.4. «Особа злочинця» досліджуються наявні в криміналістичній і кримінологічній літературі класифікації злочинних типів та адаптація окремих із них (А. Г. Ковальов) до особи хабарника. Підкреслюється, що в криміналістичному плані особа злочинця має комплекс ознак, які можуть бути використані з метою розслідування. Особа хабарника становить певний інтерес, тому що він у своїй злочинній діяльності використовує *службове* становище й у цьому плані завдає значної шкоди престижу держави, виконання функцій якої покладено на нього. Ця свого роду соціальна сторона злочину підриває авторитет не тільки певного державного чи адміністративного органу, а й

створює враження про загальну продажність.

Особа хабарника має декілька ознак, які характеризують останнього з різних боків: з позиції правильного розпорядження своїми владними (посадовими) повноваженнями; ставлення щодо моральних устоїв, характеру особи, її схильності до всякого роду зловживань, її зв'язків зі злочинними групами, меркантильність та ін.

Психологічним моментом, що сприяє вчиненню цього виду злочинів є деформація особи, відступ від прийнятих у суспільстві моральних принципів, адаптація до середовища, яке ігнорує існуючі уявлення про законність і мораль заради здійснення своїх корисливих намірів. Примітним у цих випадках є те, що злочинцем не тільки цілком ігнорується дотримання законних, соціальних і моральних заборон, а й зникає страх перед відповідальністю, можливими негативними наслідками. Домінує всездозволеність, безвідповідальність, що досить негативно впливає не тільки на особу хабарника, а й на його оточення, на людей, підпорядкованих йому.

Розділ 2. «Початкові слідчі дії» включає три підрозділи.
Підрозділ 2.1. «Допит заявника» акцентує увагу на допиті осіб, які заявляють про хабар, що мав місце, і, як правило, мають найбільш повний обсяг інформації. Наводиться перелік запитань, спрямованих на з'ясування всіх обставин у справі.

У процесі допиту заявника обов'язково повинно бути з'ясовано: а) звідкіля заявником отримані відомості або відомо про дачу хабара; б) кому він давався; в) предмет хабара; г) мета; д) у якій установі чи в підприємстві це відбувалося; е) відносини, що існують між цією посадовою особою і хабародавцем; є) як часто мають випадки хабарництва в цій установі та ін.

Одним із найскладніших є допит хабародавця, який заявив про дачу хабара за послугу, яка виявилася невиконаною. Допит хабародавця має вирізнятися широкою деталізацією, що дозволяє в наступному не тільки оцінити, а й перевірити дані показання.

У підрозділі 2.2. «Допит свідка» основна увага спрямована на встановлення свідків, що при розслідуванні хабарництва

становить досить значну складність. Свідки можуть бути встановлені: а) при огляді документів, що прямо чи опосередковано підтверджують факт одержання хабара; б) коли вони були очевидцями розмов про дачу чи одержання хабара за дії, пов'язані з виконанням посадових функцій; в) при вивченні порядку й умов роботи в установі або на підприємстві; г) при розслідуванні інших фактів хабарництва та ін.

При допиті свідків можуть бути використані всі системи тактичних прийомів, які рекомендуються криміналістикою. Продумування всієї програми майбутнього допиту й тактики, що обирається слідчим, має елементи рефлексивного мислення, яке передбачає моделювання останнього й дії допитуваної особи, що забезпечує результативність допиту. Перелік запитань і можливих відповідей на них може бути своєрідним орієнтиром для організації допиту свідка, що визначає його предмет і можливі межі.

У підрозділі 2.3. «Допит підозрюваного» розглядається специфіка допиту підозрюваного при одержанні хабара. Ця дія відрізняється складністю, що пояснюється тим, що допит проводиться при затриманні на «гарячому» й у тих випадках, коли особа заявляє, що їй відомо факт дачі хабара.

Специфіка допиту полягає також у тому, що до моменту його проведення слідчий не має достатньої інформації, що стосується події злочину. Тактика цієї слідчої дії складається з послідовного з'ясування обставин, пов'язаних із заявою про дачу хабара, або тих, що стосуються безпосередньо затримання особи. Тому схема допиту визначається з'ясуванням обставин, що передують події злочину, супроводжують його, впливають з його вчинення. Метою допиту є з'ясування кола фактів, які свідчать про дії підозрюваного під час учинення злочину, причому вивчаються вони досить детально з метою виявлення винної поінформованості або неправди.

Схема й тактика допиту підозрюваного в одержанні хабара при його затриманні й у тих випадках, коли підозрюваний допитується у зв'язку з заявою певних осіб або за даними

оперативно-розшукових органів, відрізняються, тому що визначається різним комплексом обставин, пов'язаних з учиненням злочину.

Ситуація допиту підозрюваного може бути безконфліктною і конфліктною. У конфліктній ситуації, яка може мати характер обурення необгрунтованою підозрою, незнання мети приходу особи, яка передає хабар, незнання самої особи, ситуація набуває іншої спрямованості. Головним у наступальній тактиці допиту є постановка деталізуючих і уточнюючих запитань, спрямованих на підтвердження або спростування заявленої позиції підозрюваного.

Розділ 3. «Планування й організація розслідування хабарництва» охоплює три підрозділи, у яких аналізуються проблеми висунення версій, планування й координації слідчої діяльності.

Підрозділ 3.1. «Висунення слідчих версій» присвячено аналізу слідчих ситуацій як основи висунення версій.

Типовими ситуаціями при розслідуванні хабарництва, що мають найбільш загальний характер, є наступні: а) інформація про передачу хабара посадовій особі і вчинення нею певних дій в інтересах хабародавця отримана, хабародавець і хабароодержувач заперечують цей факт; б) отримана інформація про передбачуваний хабар, є заява про майбутню його передачу; в) хабароодержувач і хабародавець затримані на «гарячому» в момент передачі хабара; г) хабародавець затриманий у момент передачі хабара у зв'язку з заявою хабародавця про вимáгання, що мало місце; д) у відомстві або організації встановлені численні й систематичні факти хабарництва.

З огляду на названі ситуації типовими версіями можуть бути: а) передача хабара посадовій особі мала місце; б) передача хабара посадовій особі не мала місця; в) мала місце обмова посадової особи з метою скомпрометувати останню й усунути із займаної посади; г) мала місце провокація хабара з метою усунення посадової особи як конкурента в тій чи іншій галузі.

У підрозділі 3.2. «Планування й організація розслідування хабарництва» зазначається, що планування пронизує всю

діяльність слідчого, виступаючи одночасно його організуючим началом. Планування за своєю сутністю є досить складною інтелектуальною діяльністю, яка передбачає вирішення багатьох розумових завдань. У ньому, як і у висуненні версій, значна роль належить рефлексивному мисленню й управлінню, розрахованому на імітацію (уявну) обставин події злочину й дій злочинця. План повинен розглядатися як різноманітна рухлива орієнтація для практичної діяльності, змінювана відповідно до ситуації.

Хабарництво, як правило, буває багатоепізодним злочином, і тому плани його розслідування складаються по епізодах, що дозволяє детальніше передбачити всі його варіанти й види діяльності. Складання таких планів слід рекомендувати в тих випадках, коли розслідується хабарництво, яке має місце в декількох пов'язаних між собою установах чи на підприємствах.

Планування є необхідною передумовою розслідування хабарництва. Цей зв'язок зумовлено декількома обставинами, як-то: а) необхідність виконання слідчих та оперативно-розшукових дій, що забезпечують одержання доказів; б) визначення найбільш оптимальної їх послідовності; в) динамічність розслідування; г) прогнозування можливих результатів проведених дій; д) розподіл сил і засобів слідчого апарату.

У підрозділі 3.3. «Координація слідчої й оперативно-розшукової діяльності» аналізуються проблеми різних форм взаємодії слідчих і оперативно-розшукових органів. До першої форми такої взаємодії належать питання, пов'язані з плануванням розслідування хабарництва, визначенням характеру слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Тут же на спільних нарадах порушуються питання проведення тактичних операцій як найбільш ефективної форми вирішення завдань розслідування. Друга форма взаємодії полягає в реалізації плану розслідування, при якій формуються слідчо-оперативні групи, розподіляються їх функції, розглядається спільна участь у проведенні окремих слідчих дій і тактичних операцій. Наведені форми взаємозалежні й динамічні.

Розділ 4. «Наступні слідчі дії» охоплює три підрозділи. **Підрозділ 4.1. «Тактика обшуку»** містить основні положення обшуку та їх специфіку стосовно розслідування хабарництва. У цьому плані інтерес становлять версії про предмет пошуку, що завжди певним чином пов'язано з видом злочину та специфікою його проведення. При розслідуванні хабарництва предметом обшуку в підозрюваного чи обвинуваченого можуть бути документи, листи, цінності, гроші (передані як хабар), записні книжки з номерами телефонів хабародавця, із призначенням дати й місця зустрічі та ін.

Велику доказову цінність становлять документи при розслідуванні хабарництва у приватизаційних, банківських і податкових структурах, у яких протиправна діяльність певним чином може знайти своє відбиття в документації.

При затриманні на «гарячому» проводиться особистий обшук затриманого, який має своєю метою виявлення предмета хабара, а також документів, які можуть містити дані про зв'язки з хабародавцем, номери його телефонів, записи про зустрічі тощо. Крім особистого обшуку, проводиться обшук у приміщеннях, машині або інших місцях зустрічі з метою виявлення слідів і документів, що підтверджують факт передачі хабара. При цьому звертають увагу на можливі сліди рук на предметах хабара як хабародавця, так і хабароодержувача, недокурки від сигарет, сліди взуття та ін.

У підрозділі 4.2. «Допит обвинуваченого» розглядається тактика підготовки і проведення допиту обвинуваченого при розслідуванні хабарництва. Прийоми допиту обвинуваченого обираються відповідно до ситуації допиту й позиції обвинуваченого стосовно обставин, сформульованих у постанові про притягнення як обвинуваченого. Слід чітко розрізняти дві основні позиції обвинуваченого: а) повідомлення правдивих показань; б) повідомлення неправдивих показань або умовчання про обставини злочину.

У першому випадку програма допиту спрямована на з'ясування докладного комплексу даних, які підтверджують

інформацію, що повідомляється, у другому – на одержання інформації шляхом застосування окремих тактичних прийомів викриття неправди або їх комплексу. До останніх можна віднести: а) предмет хабара – постановка деталізуючих запитань про вид переданого хабара (гроші, цінності, документи, пов'язані з придбанням машини, житла, та ін.); б) характер виконуваної послуги – постановка деталізуючих, уточнюючих запитань, у тому числі й контрольних, про переведення на іншу роботу, організацію тривалих відряджень за кордон, приватизацію окремих підприємств та ін.; в) характер стосунків з хабародавцем – запитання про службову підпорядкованість, особисті стосунки; г) час передачі хабара та його обстановка – постановка уточнюючих запитань, оголошення показань свідків, пред'явлення документів; д) дії, які виконував хабароодержувач до одержання хабара й після цього – постановка деталізуючих, уточнюючих запитань, пред'явлення письмових документів, оголошення показань хабародавця та ін.; е) чи цілком виконані обіцяні послуги за отриманий хабар – постановка основних, уточнюючих запитань, оголошення показань свідків, пред'явлення письмових доказів (наказів, розпоряджень та ін.).

Наведений перелік є орієнтовним, він може змінюватися відповідно до позиції обвинуваченого, наявності обсягу доказової інформації у слідчого.

У підрозділі 4.3. «Призначення і проведення експертиз» особлива увага приділяється видам судових експертиз, які можуть бути використані при розслідуванні хабарництва. До таких, що найчастіше зустрічаються, належать почеркознавча, дактилоскопічна експертизи. Зазначається, що до тих, які рідко призначаються, відносять експертизи матеріалів і речовин, фоноскопичну й комп'ютерну експертизи, результати яких можуть виявитися важливими доказами при розслідуванні хабарництва, на що треба орієнтувати слідчі органи.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявилось в розробці криміналістичної методики розслідування хабарництва. У результаті дослідження можуть бути сформульовані такі **висновки**:

1) розслідування хабарництва становить значну складність, зумовлену латентним характером злочину, де хабарник і хабародавець однаково заінтересовані в його приховуванні;

2) основою методики розслідування хабарництва є дослідження криміналістичної характеристики останнього як комплексу криміналістично важливих елементів, що визначають у своїй системі основні напрямки розслідування;

3) ключовою проблемою розслідування хабарництва є виявлення способів учинення і приховування злочину, зумовлених напрямком діяльності підприємств та установ і використанням злочинцем різного рівня посадових функцій;

4) ринкова економіка держави й недосконалість законодавства використовуються злочинцями для пошуку нових форм хабарництва, особливо в господарських і банківських структурах;

5) специфіка розслідування хабарництва полягає в комплексі початкових слідчих та оперативно-розшукових дій, які дозволяють одержати доказову інформацію. Серед них: огляд і виїмка документів, допит, обшук у хабарника, затримання, призначення і проведення різного роду експертиз;

6) у методиці розслідування хабарництва важливе місце належить плануванню й організації розслідування. Особливостями планування є висунення слідчих версій, підставою для яких є різного роду інформація, у тому числі заява хабародавця, а також дані оперативно-розшукових органів щодо випадків хабарництва, їх місця й часу. Організація розслідування передбачає планомірне виконання окремих слідчих дій, оперативно-розшукових заходів;

7) ефективним способом розслідування хабарництва є планування й організація тактичних операцій як найбільш

досконалої форми розслідування, що передбачає комплекс слідчих та оперативно-розшукових дій, спрямованих на вирішення поставленого завдання. Характер останніх визначається способами хабарництва і його приховування. Тактичні операції формуються відповідно слідчій ситуації, яка склалася на певному етапі розслідування;

8) важливе значення в розслідуванні хабарництва має проведення таких слідчих дій, як допит обвинуваченого та призначення і проведення експертиз. Допит обвинуваченого становить собою організовану систему тактичних прийомів, спрямованих на одержання доказової інформації, де важлива роль належить рефлексивному мисленню й управлінню. Логіка допиту визначається комплексом доказів, які є у справі. Призначення і проведення експертиз має різноманітний характер, що залежить від завдань, які можуть бути ними вирішені. До їх числа належать дактилоскопічна, почеркознавча, фоновоскопічна та ін.;

9) методика розслідування хабарництва, як і її ефективність, зумовлені найбільш оптимальним комплексом слідчих та оперативно-розшукових дій, спрямованих на швидкість і результативність розслідування. Такий комплекс представлено у цьому дослідженні.

Основні положення дисертації викладені у таких роботах автора:

1. Мышков Я.Е. Допрос заявителя при расследовании взяточничества // Пробл. законности: Респ. міжвідомч. наук. зб. / Відп. ред. В.Я.Таций. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 59. – С. 178-182.

2. Мишков Я. Криміналістична характеристика хабарництва / Вісн. Акад. прав. наук України. – Х.: Право, 2003. – № 1 (32). – С147-153.

3. Мышков Я.Е. Организация расследования взяточничества / Вісн. Луган. акад. внутр. справ МВС імені 10-річчя незалежності України: Наук.-теорет. журн. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – С. 116-124.

4. Мышков Я.Е. Координация следственной и оперативно-розыскной деятельности при расследовании взяточничества // Пробл. законності: Респ. міжвідомч. наук. зб. / Відп. ред. В.Я.Таций. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 64. – С. 189-199.

5. Мышков Я.Е. Назначение и производство экспертиз при расследовании взяточничества // Актуальні проблеми криміналістики: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Х.: Гриф, 2003. – С. 164-166.

АНОТАЦІЇ

Мишков Я.Е. Методика розслідування хабарництва. – Рукопис.

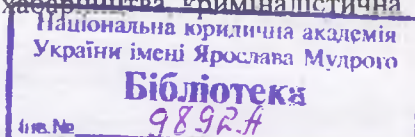
Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2005.

Дисертація присвячена дослідженню методики розслідування хабарництва, його криміналістичної характеристики, плануванню й організації розслідування.

Особлива увага приділяється аналізу криміналістичної характеристики хабарництва як системі елементів, що визначають напрямок розслідування, їх взаємозв'язок, обумовлюють установлення особи злочинця, способів учинення і приховування злочину. У роботі висвітлюються способи вчинення хабарництва в нових господарських і банківських структурах.

У дисертаційному дослідженні отримала поглибленого вивчення тактика початкових слідчих дій, які сприяють одержанню найбільш повної інформації про подію злочину, проаналізовані процеси планування й організації розслідування хабарництва, де головним чином вирішуються проблеми висунення слідчих версій, їх обумовленість типовими ситуаціями.

Ключові слова: розслідування хабарництва, криміналістична

характеристика, планування й організація розслідування, системи слідчих дій і тактичних операцій.

Мышков Я.Е. Методика расследования взяточничества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого. – Харьков, 2005.

Диссертация посвящена исследованию методики расследования взяточничества, его криминалистической характеристики, планированию и организации расследования.

Особое внимание уделяется анализу криминалистической характеристики взяточничества как системе элементов, определяющих направление расследования, их взаимосвязь, обуславливающую установление личности преступника, способов совершения и сокрытия преступления. В работе освещаются способы совершения взяточничества в новых хозяйственных и банковских структурах, что определяет их профилактику.

В диссертационном исследовании тщательно изучена тактика первоначальных следственных действий (допросы заявителя, подозреваемого), способствующих получению наиболее полной информации о событии преступления. Схема и тактика допроса подозреваемого в получении взятки при его задержании и в тех случаях, когда он допрашивается в связи с заявлением определенных лиц либо когда имеются данные оперативно-розыскных органов, существенно различаются, так как определяется разным уровнем информации о событии.

Проанализированы процессы планирования и организации расследования взяточничества, где главным образом исследованы проблемы выдвижения следственных версий, их обусловленность типичными ситуациями. Наряду с этим подвергнуты анализу и высказаны рекомендации о планировании и организации

расследования, определены их оптимальные параметры, в частности, рассмотрены различные виды планирования, их ситуационная зависимость и динамичность. Организация расследования рассматривается как реализация его планирования.

Исследованы также вопросы координации следственной и оперативно-розыскной деятельности при расследовании взяточничества, рассмотрены различные формы взаимодействия, указаны их преимущества.

В процессе работы определена тактика последующих следственных действий при расследовании преступления этого вида, к которым отнесены обыск, допрос обвиняемого, назначение и производство экспертиз. Тактика обыска предусматривает его специфику применительно к расследованию взяточничества, в частности, выдвижение версий о предмете поиска. В этом плане доказательственную ценность могут представлять документы при расследовании взяточничества в приватизационных, банковских и налоговых структурах.

Много внимания уделяется допросу обвиняемого, детально рассматриваются системы тактических приемов допроса в соответствии с позицией, занимаемой обвиняемым.

Ключевые слова: расследование взяточничества, криминалистическая характеристика, планирование и организация расследования, системы следственных действий и тактических операций.

Mishkov Ya.E. Methodology of Investigating Bribery. – Manuscript.

Dissertation to seek PhD in Law Degree, Major 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination. – Yaroslav Mudry National Law Academy of Ukraine. – Kharkiv, 2005.

Dissertation is devoted to the study of the methodology for investigating bribery, its criminalist characteristics, planning and organizing the investigation.

The paper focuses on the analysis of the criminalist characteristics of bribery as a system of elements that determine the direction of the

investigation their interaction, condition the identification of the offender as well as ways to commit and conceal a crime. In this respect the author looks at the ways to commit bribery in newly-shaped management and bank institutions.

The dissertation pays attention to the tactics of the initial investigative actions that allow to acquire the most complete information as to the fact of the crime. The paper analysis the process of planning and organizing the investigation of bribery, where the author mostly studies the process of creating investigative versions and their dependence on typical situations.

Key words: investigation of bribery, criminalist characteristics, planning and organizing the investigation, the system of investigative actions and tactical operations.